

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA KUZATILADIGAN PSIXIK JARAYONLAR

Suyarova Moxira Nasiriddinovna

Sirdaryo viloyati Oqoltin tumani

9-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: O'quvchilarning aqliy faoliyatining zarur shartlarini ta'minlash uchun o'qituvchi kichik yoshdagi o'quvchilar diqqatining xususiyatlarini yaxshi bilishi kerak. Diqqat asosiy nerv jarayonlari bo'lgan qo'zg'alish va tormozlanishning yoki xususiyatlari to'laligicha namoyon bo'ladigan psixik aktivligining muhim tomonidir. Mazkur maqolada mavzuga oid muhim fikr va mulohazalar keltirilgan.

Ka'lit so'zlar: kichik maktab yoshi, psixik jarayonlar, xotira, idrok, tafakkur, diqqat.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning 7-8 yoshdan 10-11 yoshgacha bo'lgan bolalar bo'lib, ular boshlang'ich sinf o'quvchilari hisoblanadi. Bu yillarda bolaning hayoti va faoliyatida muhimo'zgarishlar yuz beradi. Binobarin, ularning psixikasida ham sezilarli darajada o'zgarishlar bo'ladi. Bolaning maktabga kirishi uning hayotida burilish chog'idir. Bola maktabga kirib o'qiy boshlashi bilanoq uning hayotida asosiy faoliyat o'qish bo'lib qoladi. O'qish o'quvchining vazifasi, ijtimoiy burchidir. O'qituvchi bilan birinchi uchrashuvdayoq bolalar ko'p narsalarni eshitadi va maktabdagi o'qish haqida ko'p narsalarni bilib oladi va o'qishning nimaligini anglay boshlaydi. Maktabda bola sistemali ravishda yangiliklar oladi. Bu o'quvchining kundan-kunga orttirib borayotgan, xilma-xil

mazmundagi bilimlarning manbaidir. Bolaning bilimlarni sistemali ravishda o'zlashtirib borishi natijasida undagi bilimning doirasi ham kengayib boradi, aqliy jarayonlar rivojlanadi, shu bilan bir qatorda, bolaning emotsional va irodaviy xususiyatlari qayta tarkib topib, rivojlana boshlaydi. Maktabdagi talim jarayonining o'zi bolaning sezgi, idrok, tafakkur, nutq va diqqatlariga yangi talablar qo'yadi. Maktabdagi o'qish, tashkiliy muayyan maqsadga qaratilgan ancha ixtiyoriy protsesslar talab qiladi. Ko'rish sezgisi bilan idrok maktab ta'limida katta o'rin egallaydi. O'quvchilarga dars paytida o'z diqqat e'tiborini uzoqdagi predmetlarga doimiy ravishda ko'chirib turishga to'g'ri keladi. Masalan: o'quvchi diqqatini doskadan o'qituvchining oldidagi stolga, so'ngra o'zi Ёшларнинг ижтимоий-психологик муаммолари: сабаб ва ечимлари oldidagi daftarga ko'chiradi. Bu jarayon aksincha ham bo'lishi mumkin. Bu faoliyatda har ikkala ko'zni to'xtovsiz ravishda moslashtirish zarurati tug'iladi. Mashg'ulot jarayonida bolada goh uzoqqa, goh yaqiniga qarashga ehtiyoj bo'ladi. Har ikkala ko'zning simmetrik holati ham sezilarli darajada boshlang'ich ta'limida takomillashadi. O'qish faoliyatining boshlarida o'quvchilarning toliqishlari yuqorida ko'rsatilgan ko'rish sezgi jarayonida akkomadatsiya va konvergentsiya aloqasi to'la garmoniyaga ega bo'lgan holda takomillashadi, toliqish zaiflashadi. Kichik maktab o'quvchilari ranglarni va rang tushlarini seza boshlaydilar. E.I. Ignatevning tekshirishlari shuni ko'rsatadiki, asosiy rang tomonlarining tushini ajratish murakkab ishdir. Shuning uchun bolalarni bunga o'rgatish kerak. 1-sinf o'quvchilari qizil rangning o'rta hisobda 3 ta tushini, sariq rangning 2 ta tushini ajrata oladi. Yashil va ko'k ranglarni butunlay ajrata olmaydilar. 1-sinf o'quvchilari, ayniqsa, qizlar asosan eng ko'p uchraydigan qizil, sariq, yashil va ko'k ranglardan iborat 4 ta rangni yaxshi ajratadilar. Agar bolalar rangning tushlarini ajratishga maxsus o'rgatilsa, ularda ranglarni farqlay olish xususiyati ancha o'sib boradi. Masalan bu sohada 20 ta eksperimental mashg'ulot o'tkazilganda, bolalar eng och ranggacha bo'lgan ip kalavasini ajratganlar. Ana shundan keyin ular o'rta hisob bilan 12 ta qizil, 10 ta sariq, 6 ta yashil, 4 ta ko'k ranglarni bir-biridan farq qila olganlar. Kichik maktab yoshi fonematik eshitish, ya'ni nutqsizlik, eshitishning rivojlanishi va takomillashuvi davridir. O'qish mashg'ulotlari va

yozma mashqlar o`quvchilarda fonematik eshitishning ancha nozik xususiyatining paydo bo`lishiga yordam beradi. Diqqat o`qish jarayonining zarur sharti bo`lib hisoblanadi. Idrokning to`laligi, to`g`riligi, tezligi, esda qoldirishning tez va aniqligining diqqatiga bog`liqdir. Fikrlash jarayonlari diqqat tufayli aniq, mantiqli, mazmunli bo`ladi. Chunki, o`quvchilarning muttsaqil ravishda masala yechishlari va masala tushunishdan oldin ular diqqatning kuchi va barqarorligini ta`minlaydi. O`quvchilarning aqliy faoliyatining zarur shartlarini ta`minlash uchun o`qituvchi kichik yoshdagi o`quvchilar diqqatining xususiyatlarini yaxshi bilishi kerak. Diqqat asosiy nerv jarayonlari bo`lgan qo`zg`alish va tormozlanishning yoki xususiyatlari to`laligicha namoyon bo`ladigan psixik aktivligining muhim tomonidir. Qo`zg`alish va tormozlanish jarayonlari kichik yoshdagi o`quvchilarining bosh miya yarim sharlari po`tsida juda tez paydo bo`ladi. Shu sababli agar bir qo`zg`aluvchi bolaning miya qobig`ida qo`zg`alishni vujudga keltirsa, 2 qo`zg`ovchi bosh miyada juda tezlik bilan yangi qo`zg`alish o`chog`ini tormozlab qo`yishi mumkin. Bu kichik yoshdagi bolaning diqqatini juda tez va oson chalg`itish mumkinligini ko`rsatadi. O`quvchilar diqqatining bu xususiyatining ularning o`qish materiallarini o`zlashtirishlariga xalaqit beradi. Shu sababli o`qituvchi bola diqqatini bunday xususiyatlarini doimo esda tutgan xolda, darsning uning bir momenti bilan ikkinchisin bog`lab, ustalik bilan o`tkazishi va bu momentlarning bir-birini tormozlab qo`ymasligi uchun darsning har bir bosqichini yaxshilab o`ylab ko`rishi kerak. O`qish faoliyati tomonidan qo`yilgan jiddiy Ёшларнинг ижтимоий-психологик муаммолари: сабаб ва ечимлари talablarning bir qismi tabiiy o`quvchilarning diqqatini ishga soladi. O`qish jarayonining ta`siri otsida kichik yoshdagi o`quvchilar diqqatining barcha xususiyati va sinflari intensiv ravishda o`sib boradi va bu bilan ixtiyorsiz diqqatidan ixtiyoriy diqqatga ko`chsh osonlashadi. Kichik yoshdagi bolalarda emotsiyalik kuchli bo`lib, diqqatga ham o`z ta`sirini o`tkazadi. Agar o`qish materiali o`zining yorqinligi, obrazlilik va jonlilik bilan ajralib tursa, diqqat bilan ancha kuchli namoyon bo`ladi. Bu yoshdagi o`quvchilar diqqatning darsga jalb qilishning eng muhim sharti o`qitishni ko`rgazmali qilish, illyustratsiyalardan foydalanish hamda o`qituvchi nutqinig yorqin, obrazli bo`lishidir.

Emotsionallik bir tomondan bola tafakkurining ham tanqidiy xarakteriga ega emasligi bo'lsa, ikkinchi tomondan tafakkur taraqqiyotining xali uncha yuqori darajada emasligidir. Bularning hammasi kichik yoshdagi o'quvchilarda tashqi diqqatning namoyon bo'lishiga sabab bo'ladi. Shuning uchun o'qish materialini idrok etishda diqqatning o'zlashtirilishi lozim bo'lgan materialining muhim tomonlariga emas, ikkinchi darajali tomonlariga qaratiladi. Kichik yoshdagi o'quvchilarda ixtiyorsiz diqqat yuqori turadi. Lekin maktabda o'qish birinchi yiliyoq o'quvchilarda ixtiyoriy diqqatning vujudga kela boshlashiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Kichik yoshdagi o'quvchilarning ixtiyoriy diqqati to'g'risidagi masala bilan K.D.Ushenskiy ko'p shug'ullangan. U ba'zi pedagoglarning, kichik yoshdagi o'quvchilarda ixtiyorsiz diqqatning afzalligiga tayangan holda maktabdagi barcha o'qish jarayonining faqat qiziqarli va maroqli qilib tashkil etish kerak degan fikrlarga qo'shilmagan. O'qish faoliyatining birinchi davrlarida o'quvchilarning ixtiyoriy diqqatibutunlay o'qituvchining hukmronligida bo'ladi. O'quvchilarning darsdagi diqqatini 1-sinf o'quvchilarining o'zlari emas, balki o'qituvchining o'zi tashkil qiladi va yo'lga soladi. Muayyan maqsadga qaratilgan barqaror diqqat bolalarda ham uncha rivojlanmagan tarmoqlanish jarayoni bilan bog'langandir. Ma'lumki, idrok ham bilim manbaidir. Idrok murakkab aqliy jarayondir. Idrokda retseptiv, pertseptiv va appertseptiv tamonlarni ajratish mumkin. Kichik yoshdagi o'quvchilarda idrokning o'sishi yuqorida ko'rsatilgan retseptiv, pertseptiv va appertseptivdan iborat barcha tamonlarini qayta to'zilishi va o'sishi demakdir. O'quvchilar predmetlarni, ularning tasvirini va nutqini idrok qiladilar. Bolalar predmetlarni idrok qilishi hususiyati ularni batafsil aniq aks ettirishlari bilan harakterlanadi. Bular diqqatning hususiyati bilan tushuntiriladi. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bu yoshdagi bolalarda mavjud bo'lgan ishonuvchanlik, ochiqlik, tashqi ta'sirlarga beriluvchanlik, itoatkorlik kabi xususiyatlari ularni shaxs sifatida tarbiyalash uchun yaxshi imkoniyat yaratadi. Kichik maktab yoshi davrini bolaning turli faoliyatlarda muvaffaqiyatga erishishini belgilab beruvchi asosiy shaxsiy xususiyatlarning yuzaga kelish va mustahkamlanish davri deb hisoblash mumkin. Mustaqillikni shakllantirish uchun bolaga mustaqil bajaradigan ishlarni ko'proq topshirish va unga ishonch bildirish

nihoyatda muhimdir. Ёшларнинг ижтимоий-психологик муаммолари: сабаб ва ечимлари.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G`oziev E. G`. Umumiy psixologiya. 1-2 tom. T., Fan, 2002.
2. Xaydarov F.I., Xalilova N. “Umumiy psixologiya”. T.: 2009.
3. Radugina A.A. Pedagogika i psixologiya. M., 2007.
4. G`oziev E. G`. Ontogenez psixologiyasi. -T.: Noshir. 2010.